

РАЗДЕЛ 6. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Prof. dr hab. Zenon Stachowiak
Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych w Kielcach (Polska)
zenstach@wp.pl

INSTYTUCJONALNE POSTRZEGANIE „SZAREJ STREFY” W POLSCE – PRZYCZYNEK DO REFLEKSJI O JEJ SKUTKACH

WSTĘP

Bezpieczeństwo ekonomiczne każdego kraju osłabiane są działaniami przedsiębiorczości zorganizowanej rozumianej jako sprzeczne z prawem działania w celu osiągnięcia zysków. Jej rozwój dokonuje się w szerokim zakresie form i różnicowane skutki. Jest ona – na co zwraca uwagę P. Williams – nie przypadkowym ubocznym produktem długofalowych tendencji lecz jest to „...raczej nieunikniona konsekwencja działalności organizacji, które odmawiają państwu jego prawnie uzasadnionego monopolu na przemoc, korumpują instytucje państwowe, zagrażają integralności finansowych i komercyjnych sektorów społeczeństwa, i które zwyczajnie lekceważą czy też naruszają prawne oraz społeczne normy na obu płaszczyznach: państwowej i międzynarodowej”⁴⁴. Zrozumienie jej istoty nie jest możliwe bez odwołania się do instytucjonalnej historii społeczno-gospodarczej⁴⁵.

Postrzeżenie istoty „szarej strefy» gospodarki

Na arenie narodowej jedną z jej form jest rozwój „szarej strefy» gospodarki. Pojęciu „szara strefa» przypisuje się także synonimiczne terminy, takie jak: drugi obieg gospodarczy, druga gospodarka, gospodarka nieformalna, gospodarka paralelna, nieobserwowalna, niemierzalna, czarna lub czwarty sektor. Temu typowi gospodarki Amerykanie nadali tytuł „undergrund economy» lub „second economy”, Niemcy „Schattenwirtschaft”, Włosi „lavoro nero”, a Francuzi „travail an noir”⁴⁶ uznając, że tworzą ją wszystkie rodzaje działalności gospodarczej, które wnoszą wkład do tworzenia wartości kraju w skali całej gospodarki narodowej, lecz nie są uwzględniane w bilansie ogólnospołeczny i w związku z tym nie są również uwzględniane w rachunkowości społecznej. Oprócz pojęcia „szara strefa» dla jej określenia przywołuje się także inne określenia, jak: nieformalna, nieoficjalna, podziemna, równoległa, czarna, ukryta, równoległa, druga gospodarka, gospodarka nierejestrowana czy też nieewidencjonowana⁴⁷.

Nie ma jednej, powszechnie akceptowanej definicji „szarej strefy”, lecz mamy do czynienia z pojęciem, któremu przypisuje się różną treść i sens. Wielość ujęć tego pojęcia ma miejsce również w Polsce. Jej istotę określa się jako działalność gospodarczą uchylającą się od płacenia podatków, prowadzona bez wymaganych zezwoleń oraz nie przestrzegającą obowiązujących przepisów prawnych. Definiuje się ją również jako działalność gospodarczą w sferze wytwórczej i usług, mającą charakter nielegalnej lub ukrytej⁴⁸. Przy czym działalność nielegalna to taka która polega na wytwarzaniu dóbr i ich sprzedaży lub świadczeniu usług które zabronione jest przez prawo, a wykonywana jest przez podmioty nie mające do tego uprawnień (np. lekarskich, budowlanych, itp.). Jako jej przykład przytacza się np. produkcję i handel narkotykami, czy też nielegalną aborcję. Podobny charakter ma również działalność która ma celu nielegalne osiągnięcie dochodów – tak pieniężnych, jak i w naturze – z łapownictwa, wymuszeń, czy też kradzieży. Działalność nielegalna często jest również określana jako „czarna strefa”. Z kolei działalność ukryta to ta która polega na wytwarzaniu wyrobów lub świadczeniu usług, których wytwarzanie nie jest zabronione przez państwo, ale jej rozmiary w całości lub w części są ukrywane przed organami administracji państwowej (podatkowymi, celnymi, ubezpieczeń społecznych, czy też statystycznymi). Ten typ działalności określany jest najczęściej jako „szara strefa» postrzegania jako zjawisko działalności gospodarczej ludności nie rejestrowanej przez statystykę, a mianowicie: ukryte zarobkowanie, ukryte transfery rzeczowe i finansowe oraz działalność produkcyjno-usługowa w obszarze gospodarstwa domowego⁴⁹.

Podobne podejście do prezentowanego przez wymienionych ekonomistów prezentują ekonomiści zachodni F. Schneider i D. Enste, których zdaniem szara strefa w gospodarce dotyczy zarówno legalnej jak i nielegalnej działalności. Pierwsza z nich – będzie tworzyła szarą strefę jeśli wiązać będzie się z nią uchylanie się od płacenia podatków z tytułu nie zgłoszenia dochodu z samozatrudnienia i nie zarejestrowanej pracy z legalną działalnością gospodarczą; oraz z wykorzystaniem luk prawnych celem minimalizacji zobowiązań podatkowych – czego wyrazem są zniżki dla pracowników, czy też pomoc sąsiedzka. Druga

⁴⁴ W zbiorze zasadniczych form jej przejawiania w skali międzynarodowej należy wskazać: pranie pieniędzy, przemyt broni, handel narkotykami, handel dziełmi, prostytucja, nielegalne przekraczanie granicy i przemyt osób i towarów. Natomiast w skali narodowej dają się one zidentyfikować szerokim zakresem działania i wielością form: od kradzieży samochodów, napadów rabunkowych, grupowych włamań, funkcjonowaniem „czarnego rynku» po przestępstwa na tle prywatyzacji, przestępstwa giełdowe i bankowe, przestępstwa w handlu zagranicznym, nielegalną produkcją narkotyków i obrót nimi, oszustwa podatkowe i celne, wyłudzenia bankowe i malwersacje giełdowe, fałszowanie znaków towarowych czy też nadużyć w sferze robót publicznych. Tym działaniom coraz częściej zaczynają towarzyszyć zabójstwa na zlecenie, racketeering, przestępstwa związane z windykacją długów i rozliczeniami finansowym, czy też przestępstwa między konkurencyjnymi grupami przestępczymi. (Por. R. Korzeniowski, Globalizacja a zagrożenia asymetryczne, (w:) „Wiedza Obronna» 2007 nr 1/220, s.9.)

⁴⁵ P. Williams, Groźny nowy świat: transnarodowa przestępczość zorganizowana w przededniu dwudziestego pierwszego wieku, [w:] Pod red. D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1997, s.377.

⁴⁶ Por. D. Cassel, Drugi obieg w gospodarce rynkowej i planowej”, w: „Wektory Gospodarki» 1989 nr 4, s. 132–133.

⁴⁷ Por. P. Gładek, Szara strefa – zakres pojęcia i podstawowe obszary badań, (w:) E. Stawiasz (red.) Zarządzanie wzrostem małych i średnich przedsiębiorstw w kontekście szarej strefy, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2008, s.12–13.

⁴⁸ Por. Z. Rajewski, L. Zienkowski, Szara gospodarka w systemie rachunków narodowych, w: Szara strefa gospodarki. Wybrane problemy, Studia i Prace z Prac Zakładu B.S.-E. GUS i PAN, Zeszyt 233, Warszawa, 1995. – s. 13

⁴⁹ Ibidem s.11–14.

zaś - działalności nielegalna to taka która opiera się na zasadzie transakcji gotówkowych w odniesieniu do handlu kradzionymi towarami, sprzedaży i produkcji narkotyków, prostytucji, hazardu, przemytu i oszustw finansowych oraz na zasadzie transakcji bezgotówkowych w odniesieniu do handlu wymiennego narkotykami, kradzionymi lub przemycanymi towarami; produkcja i hodowla narkotyków na użytek własny; kradzież na użytek własny⁵⁰. Także S.Vaknin, dostrzega i wyróżnia dwa rodzaje działalności szarej strefy: nielegalną działalność nie zgłoszona państwu i w konsekwencji nie opodatkowaną; oraz legalna działalność, która nie jest zarejestrowana w urzędzie podatkowym, a dochód z której nie jest zgłaszany i nie opodatkowany⁵¹.

Przytoczone definicje i rozumienie „szarej strefy» wskazują na pewien brak jej wyrazistości w odniesieniu do tego co wiąże się z działalnością nielegalną. Wydaje się, iż trafnym jest nazwanie tego typu działalności „czarną strefą”, nazywając zaś „szarą strefą» to wszystko, co wiąże się z działalnością legalną, ale ukrytą ze względu na fakt niepłacenia podatków przez przedsiębiorców lub inne podmioty gospodarcze, czy osoby fizyczne, których celem jest osiągnięcie dodatkowych przychodów, czyli zysku, świadome unikanie płacenia świadczeń pieniężnych na rzecz państwa. Oznacza to, że działalność w szarej strefie zawsze narusza interes państwa, jako instytucji polityczno - gospodarczej⁵².

Wobec dużej rozbieżności określeń szarej strefy, za zasadne wydaje się posługiwanie się terminami „gospodarka nieoficjalna» lub „gospodarka nieformalna”, co pozwoliłoby zbudować bardziej spójny aparat pojęciowy dotyczącej tej problematyki⁵³. W ślad za tym „szara strefa» w gospodarce powinna być odnoszona do gospodarki legalnej oraz przez pryzmat wszelkich powiązań pomiędzy obiema sferami gospodarki.

Obszary występowania „szarej strefy» dla gospodarki i zagrożenia dla niej

„Szara strefa» gospodarki rodzi liczne zagrożenia. Jeśli dostrzegane są one przez państwo i traktowane jako jeden z celów polityki bezpieczeństwa państwa, to w odniesieniu do jednostki ludzkiej poziom poczucia tego rodzaju zagrożenia jest niewielki.

Efekty funkcjonowania gospodarki narodowej, bez względu na jej charakter i dominujący sposób gospodarowania, są funkcją przedsiębiorczości gospodarczej podmiotów ją tworzących, przedsiębiorstw i członków gospodarstw domowych. Osiągane są one w konkretnej rzeczywistości gospodarczej, którą stanowią zarówno legalne jak i nielegalne sytuacje, fakty i zjawiska gospodarcze. Formulowane w tym względzie spostrzeżenia rodzą się różne refleksje, wątpliwości i oceny. Ma ona miejsce we wszystkich państwach, we wszystkich możliwych systemach ekonomicznych i w różnych fazach ich rozwoju. Widoczna jest ona na co dzień w wielu krajach – w tym także w Polsce.

Zjawisko to chociaż trudne do metodologicznego zidentyfikowania, dotyczy całych gospodarek i całych obszarów kraju. Postrzegane jest ono przede wszystkim w wymiarze ekonomicznym, chociaż ma ono także głęboki wymiar moralny, prawny i społeczno-polityczny. Jego istota, chociaż kryje wiele elementów nakazujących patrzeć na to zjawisko przez pryzmat krytycznych ocen, nie zezwala nie dostrzegać ocen pozytywnych dotyczących tej formy „przedsiębiorczości”. Jej obszarem funkcjonowania może być biznes lub każda inna działalność w toku której wykorzystuje się przemoc, zastraszanie lub wywieranie wpływu na polityków, media, gospodarkę, administrację lub wymiar sprawiedliwości.

Przyjąć można, że szarą strefę (gospodarkę drugiego obiegu) stanowi: nie ewidencjonowany obrót z tytułu nie zarejestrowanej produkcji i świadczenia usług nie rejestrowanych jednostek gospodarczych (prywatnych i państwowych) oraz osób prywatnych; nie rejestrowany obrót związany z działalnością wokół przedsiębiorstwa państwowego; nie ewidencjonowane transakcje na styku sektora prywatnego i publicznego; nie ewidencjonowane transakcje z zagranicą; czarny rynek walutowy, spekulacje itp.; oraz obrót dobrami i usługami zabronionymi.

Oszacowanie skali i wielkości „szarej strefy» w gospodarce narodowej nastęrcza wiele problemów. Wynika to z faktu braku spójnej metodologii jej identyfikacji i oceny. Stosowane metody tylko w ograniczonym zakresie są wiarygodnymi.

We współczesnym świecie szara gospodarka występuje we wszystkich państwach, jednakże przyczyny oraz zakres i formy jej występowania są bardzo zróżnicowane. Podstawową przyczyną jej zaistnienia zawsze była i nadal jest chęć szybkiego wzbogacenia się. Innymi czynnikami determinującymi powstanie i utrzymywanie się szarej strefy w gospodarce są: rewolucja techniczna, walka o rynki zbytu, migracje ludności, przejście z gospodarki nakazowo-rozdziałowej do rynkowej, luki prawno-instytucjonalne, niespójność systemu prawnego, wzrastająca ingerencja państwa w życie gospodarcze, spadek zatrudnienia i wzrost liczby bezrobotnych. Wśród przyczyn innych przyczyn wywołujących jej rozwój jest również: wysokie obciążenia podatkowe, wysokie sumy, które trzeba przeznaczać na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne, restrykcyjna polityka gospodarcza, nadmierna interwencja państwa w rynek pracy, duża liczba małych przedsiębiorstw, zubożenie gospodarstw domowych, zwiększający się obecnie w bardzo szybkim tempie przyrost zasobów ludności w wieku produkcyjnym, wysoki poziom ukrytego bezrobocia w rolnictwie, bardzo niski poziom płac i dochodów realnych duża liczba osób, które mają prawo do pobierania zasiłków, emerytur i rent⁵⁴.

W realiach Polski - kraju który transformuje swoją gospodarkę na tory rynkowe i dostosowuje ją do wymagań Unii Europejskiej podstawową przyczyną produkcji ukrytej, jest patrząc przez pryzmat:

- producenta: unikanie płacenia podatków, ceł i składek na ubezpieczenia społeczne, a tym samym minimalizacja kosztów wytwarzania;

⁵⁰ Por. F.Schneider, D.Enste, Hiding in the Shadows. The Growth of the Underground Economy [w:] <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues30/index.html>; F.Schneider, K.Raczkowski, Size and development of the shadow economy and of tax evasion within Poland and of its neighbouring countries from 2003 to 2013: some new facts, w: The Economic Security o Business Transactions. Management in Business Edited by K.Raczkowski and F.Schneider, Chartridge Books Oxford, Oxford, 2013.

⁵¹ Por. S.Vaknin, The Blessings of the Informal Economy [w:] <http://www.ce-review.org/00/40/vaknin40.html>

⁵² Por. Z. Rajewski, L. Zienkowski, Szara...op.cit. s.15.

⁵³ Por. K.Raczkowski, Gospodarka nieoficjalna w systemie zarządzania państwem, (w :) E.Golebiewska, K.Raczkowski (red.) Przedsiębiorczość i zarządzanie, T. XIV, Zeszyt 8, Część II, SAN, Łódź 2013, s.353.

⁵⁴ A. Płocica, Szara strefa w gospodarce, w: „Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Ekonomicznej» w Warszawie, 1995, nr 1, s.9.

- osoby pracującej „na czarno”, brak możliwości pracy zarejestrowanej lub chęć „dorobienia» do niskich zarobków.

Ciemne i jasne strony „szarej strefy» w gospodarce

Mimo znacznej skali funkcjonowania „szarej strefy» w gospodarkach narodowych wielu państw świata, walka z nią nigdzie nie zakończyła się sukcesem. W tym względzie zdaje się zyskiwać przekonanie, że funkcjonowanie szarej strefy na dłuższą metę jest szkodliwe dla rozwoju gospodarczego, natomiast pełna koncentracja sił wszelkiego aparatu władzy mogłaby dla rozwoju gospodarczego i społecznego przynieść skutki jeszcze gorsze. Pożądanym wydaje się w tej sytuacji wybór opcji stopniowego cywilizowania nieformalnej i szarej gospodarki.

Funkcjonowanie szarej strefy w gospodarce każdego kraju rodzi zarówno negatywne, jak i pozytywne oceny. Ujawnia ono przywary ale rodzi także określone korzyści. Dają się one zidentyfikować w sposób bardzo wyraźny na płaszczyźnie moralno-prawnej, społeczno-politycznej i ekonomicznej. Oznacza to jednocześnie, że istnienie i funkcjonowanie szarej strefy ma swoich zwolenników jak i przeciwników.

Do negatywów szarej strefy zaliczyć należy: zagrożenie dla istniejących miejsc pracy; nieuczciwa konkurencja dla legalnie działających firm (np. poprzez zaopatrywanie się w produkty i surowce z przemytu) i obniżenie ich rentowności, a w niektórych przypadkach bankructwo, zamazywanie rzeczywistego obrazu rynku pracy i bezrobocia, brak zabezpieczeń emerytalnych, rentowych, zdrowotnych ludzi pracujących na czarno; zmniejszenie dochodów budżetu państwa (to w konsekwencji wzmacnia nacisk na „łatanie dziur» w budżecie poprzez wprowadzanie nowych podatków, wzrost już istniejących i spychanie kolejnych firm w szarą strefę), podwójne finansowanie przez państwo bezrobotnych zatrudnionych „na czarno”, wyłudzenia od banków, pranie brudnych pieniędzy, podważanie zaufania do państwa, przekonanie o bezkarności osób łamiących prawo, korupcja, demoralizacja.

Pranie brudnych pieniędzy jest istotnym przejawem zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego. Problem ten, będąc w przeszłości bagatelizowany, obecnie postrzegany jest jako ważny przejaw przestępczości zorganizowanej. Wiąże się to z faktem wykorzystywania polskiego systemu finansowego do prania środków finansowych pochodzących z działalności rodzimych przestępców oraz przestępców napływających do naszego kraju z zagranicy. W celu ukrycia nielegalnie pozyskanego majątku, środki je stanowiące są przeznaczane między innymi na: inwestycje gospodarcze; rozpoczęcie działalności gospodarczej; rozwój funkcjonującego już podmiotu gospodarczego poprzez jego dofinansowanie; otwieranie rachunków bankowych w różnych bankach; nabywanie nieruchomości; nabywanie wartościowych rzeczy ruchomych; inwestycje portfelowe; zakup dewiz; zakup dzieł sztuki; zakładanie fikcyjnych firm pozorujących działalność gospodarczą; zawieranie umów za pomocą fałszywych dokumentów; rozpoczynanie działalności na nazwiska osób trzecich; pozorowanie legalnych operacji finansowych; wyłączenie wspólności majątkowej i fikcyjne rozwiązywanie związków małżeńskich; darowizny na rzecz osób bliskich; darowizny na rzecz fikcyjnych fundacji; a także transfer za granicę i dalsze inwestowanie w legalne interesy⁵⁵.

Luka w przychodach budżetowych wynikająca z funkcjonowania szarej strefy jest jedną z przyczyn tworzenia się deficytu budżetowego. Wymusza ona jednocześnie wysokie opodatkowanie gospodarki rejestrowanej, a to z kolei pobudza rozwój szarej strefy.

Istnienie „szarej strefy» rodzi także pozytywne oceny, czego wyrazem są korzyści płynące z gospodarki nieformalnej zarówno dla zwykłych obywateli, jak i dla przedsiębiorców. W pierwszej kolejności może ona przyczynić się do powstania nowych miejsc pracy, które w większości legalnie nie mogłyby powstać ze względu na wysokie obciążenia socjalne. Dzięki nie płaceniu podatków oraz składek ZUS przedsiębiorstwa szarej strefy mogą skutecznie konkurować z przedsiębiorstwami strefy rejestrowanej. Rozwój szarej strefy zmniejsza także bezrobocie jawne i ukryte w sektorze pozarolniczym, co z kolei oddziałuje korzystnie na tempo wzrostu PKB.

Szara strefa stwarza także możliwość pracy dla osób, które nie miały szans na zatrudnienie w oficjalnej gospodarce, w której to za sprawą nowych technologii i innowacji w procesach produkcji, generowane są przesłanki do wzrostu bezrobocia. Oznacza to, że zatrudnienie na „czarno» powinno być postrzegane jako alternatywa bezrobocia wymuszonego niedoborem miejsc pracy w gospodarce rejestrowanej. Szara strefa ogranicza więc oficjalne bezrobocie i łagodzi jego skutki. Istotnie zmniejsza ona liczbę rzeczywistych bezrobotnych, ale jednocześnie, często w istotnym stopniu, łagodzi trudną sytuację takich rodzin, które z powodu niskich płac w strefie rejestrowanej rozporządzają dochodem niższym od minimum, które jest niezbędne do przeżycia. Szara strefa umożliwia podejmowanie stałej pracy przekraczającej ustawową ilość godzin bądź też pracy okresowej, dorywczej i w ten sposób zwiększa dochód rodziny przysparzając dodatkowych środków koniecznych w ekstremalnych sytuacjach rodzinnych⁵⁶.

Kolejnym pozytywnym funkcjonowania szarej strefy jest zaspokojenie wyższych aspiracji konsumenckich ludzi, którym oficjalnie dochody nie pozwalają zaspokoić ich potrzeb, dzięki pracy na czarno. Wyraża się to między innymi zwiększeniem dostępności do różnych wyrobów zagranicznych, np. poprzez przywóz towarów bez cła i opłat z zagranicy.

Innym pozytywnym aspektem funkcjonowania szarej sfery jest wywołanie ożywienia gospodarczego poprzez inwestowanie przez firmy części dochodów nielegalnych w rozwój firmy. Dochody uzyskane nielegalnie wracają do oficjalnego obiegu, są przeznaczane na cele konsumpcyjne, zwiększają popyt, ożywiają gospodarkę. Często pieniądze są wykorzystywane lepiej niż zrobiłby to budżet.

Pozytywną stroną funkcjonowania szarej strefy jest również zmiana makroproporcji rozwojowych, co wyraża się w: zmniejszeniu rozpiętości między rejestrowanym a rzeczywistym dochodem narodowym nie powodując jednak wzrostu bezrobocia; zwiększeniu w krótszym okresie tempo wzrostu produktu krajowego brutto w strefie rejestrowanej, co będzie wynikać z samego przesunięcia zatrudnienia i innych czynników produkcji do tej strefy, a w okresie dłuższym natomiast przesunięcie czynników produkcji z

⁵⁵ Por. M. Sędzicka, Przystępstwo prania brudnych pieniędzy jako przejaw zagrożenia bezpieczeństwa obrotu gospodarczego, [w:] Infrastruktura bezpieczeństwa publicznego. Ogólnokrajowe i lokalne wyzwania cywilizacyjne, Pod redakcją Z. Ciekankowskiego, WSzZiP, Warszawa 2010.

⁵⁶ W. Herer, W. Sadowski, Wpływ „szarej strefy» na makroproporcje gospodarki narodowej, w: Szara strefa gospodarki. Wybrane problemy, Studia i Prace z Prac Zakładu B.S.-E. GUS i PAN - Zeszyt 233, Warszawa 1995, s. 33, 42.

szarej strefy do gospodarki rejestrowanej, co może wywołać pozytywne skutki pośrednie pobudzając szybszy wzrost całkowitego produktu krajowego poprzez zwiększenie skłonności do inwestowania.

Praktyka życia gospodarczego dowodzi, że walka z szarą strefą jest wprost proporcjonalna do ponoszonych strat z tytułu jej funkcjonowania. Z problemem tym można sobie poradzić w dwojaki sposób: liberalizując politykę fiskalną, bądź też ją zaostrzając. W Polsce daje się zauważyć dominację drugiego z tych rozwiązań. Rozwiązanie to zdaje się wprowadzać gospodarke w błędne koło. Odruchem obronnym przed wysokimi obciążeniami staje się kreowanie nowych obszarów szarej strefy.

ZAKOŃCZENIE

Reasumując, trzeba podkreślić, że „szara strefa» w gospodarce we współczesnym świecie jest tym problemem moralnym, społeczno-politycznym a przede wszystkim ekonomicznym, który nie tylko trzeba dostrzegać, formułować oceny, ale również podejmować próby jego rozwiązania na drodze jej cywilizowania. Jawi się ona także jako forma przedsiębiorczości, która ma różne oblicza; wobec szerokiego spektrum postrzegania tego pojęcia powinno być ono pełniej doprecyzowane i wyraźnie odgraniczane od czarnej sfery gospodarki. Zjawisko „szarej strefy dotycząc we współczesnym świecie wszystkich krajów, bez względu na sposób gospodarowania, panujący ustrój społeczno-polityczny, położenie geograficzne, czy też osiągnięty poziom rozwoju, postrzegane musi być zarówno przez pryzmat jej negatywnych, jak i pozytywnych stron; a przez to oceniane w sposób wyważony i rozwiązywane w sposób odzwierciedlający interesy wszystkich zainteresowanych jego stron (podmiotów) oraz oceniane przez pryzmat przywar jak i pożytków.

Szara strefa istnieje nie tylko w gospodarce, ale również w polityce. Często obie te strefy nakładają się na siebie. Wiele bowiem decyzji gospodarczych – co zauważa wielu praktyków życia gospodarczego, a potwierdza rzeczywistość społeczno-gospodarcza – zapada na nieformalnych gremiach reprezentujących różne układy polityczne i różne grupy interesów. Oznacza to, że oficjalna strona polityki jest często tylko instrumentem publicznej akceptacji decyzji podjętych wcześniej. Symptomatyczny w tym względzie jest pogląd G.Kołodki, że, „...relacja decyzji podjętych w szarej strefie politycznej do tych zapadających od początku do końca w sferze oficjalnej jest większa, aniżeli stosunek obrotów w szarej strefie gospodarki do zarejestrowanego obiegu gospodarczego.”⁵⁷

BIBLIOGRAFIA

1. Cassel, D., Drugi obieg w gospodarce rynkowej i planowej”, w: „Wektory Gospodarki» 1989 nr 4
2. Gładek, P., Szara strefa – zakres pojęcia i podstawowe obszary badań, (w:) E.Stawiasz (red.) Zrządanie wzrostem małych i średnich przedsiębiorstw w kontekście szarej strefy, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2008
3. Kołodko, G., Zmiany instytucji i polityki dla szybkiego rozwoju gospodarczego, [w:] Zmiany instytucjonalne w polskiej gospodarce rynkowej, Pod redakcją naukową A.Nogi, PTE, Warszawa 2004.
4. Korzeniowski, R., Globalizacja a zagrożenia asymetryczne, (w:) „Wiedza Obronna» 2007 nr 1
5. Płocica, A., Szara strefa w gospodarce, w: „Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Ekonomicznej» w Warszawie, 1995 nr 1
6. Rajewski, Z., Zienkowski, L., Szara gospodarka w systemie rachunków narodowych, w: Szara strefa gospodarki. Wybrane problemy, Studia i Prace z Prac Zakładu B.S.-E. GUS i PAN, Zeszyt 233, Warszawa 1995
7. Schneider, F., Enste, D., Hiding in the Shadows. The Growth of the Underground Economy [w:] <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues30/index.html>
8. Schneider, F., Raczkowski, K., Sitze and development of the shadow economy and of tax evasion within Poland and of its neighbouring countries from 2003 to 2013: some new facts, w: The Economic Security o Business Transactions. Management in Business Edited by K.Raczkowski and F.Schneider, Chartridge Books Oxford, Oxford 2013
9. Sędzicka, M., Przystępstwo prania brudnych pieniędzy jako przejaw zagrożenia bezpieczeństwa obrotu gospodarczego, [w:] Infrastruktura bezpieczeństwa publicznego. Ogólnokrajowe i lokalne wyzwania cywilizacyjne, Pod redakcją Z.Ciekanowskiego, WSzZiP, Warszawa 2010
10. Stankiewicz, W., Ekonomika instytucjonalna. Zarys wykładu, Wydanie III, AON, Warszawa 2013
11. Vaknin, S., The Blessings of the Informal Economy [w:] <http://www.ce-review.org/00/40/vaknin40.html>
12. Williams, P., Groźny nowy świat: transnarodowa przestępczość zorganizowana w przededniu dwudziestego pierwszego wieku, [w:] Pod red. D. B. Bobrow, E.Haliżak, R.Zięba, Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa, 1997

⁵⁷ G.Kołodko, Zmiany instytucji i polityki dla szybkiego rozwoju gospodarczego, [w:] Zmiany instytucjonalne w polskiej gospodarce rynkowej, Pod redakcją naukową A.Nogi, PTE, Warszawa 2004, s. 48.